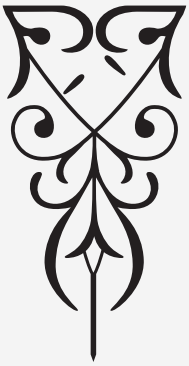

מלאכת קוצר

סימן שלו

תוכן מלאכת קוצר

פתיחה למלאכת קוצר 59

א. שלא להשתמש במחובר לקרקע 61
איסור עלייה באילן • להניח או להוריד חפץ מהאילן • שימוש בקנים הרכים, כגון דשא ועשבים • איסור שימוש במחובר לקרקע • שימוש בצידי אילן ובצידי צדדיו • איסור הזזת אילן • כניסה ויציאה מבור

ב. הליכה על גבי עשבים 65

ג. שלא לרכב על גבי בהמה 66

ד. שלא להריח דבר הראוי לאכילה בעודו מחובר 66

ה. שלא לרדות דבש שבכוורת 67

ו. תלישה מצמחים שמקום גידולם אינו בקרקע 68

ז. צמחים שלא השרישו עדיין – תחיבתם בקרקע והגבהתם 68

ח. תלישה מעציץ 69

ט. טלטול העציץ 69

י. הגבהתם והנחתם על הקרקע 69

יא. מהו עציץ נקוב 71
שיעור הנקב ומיקומו • סוגי העציצים • 'נוף האילן'

יב. תלישת פירות מענף שנתלש 73

יג. תלישה בעצים ופירות יבשים 73

פתיחה למלאכת קוצר

מקור המלאכה במשכן

מלאכת קוצר נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2].

מהות המלאכה

עקירת דבר ממקום גידולו לצורך שימוש בו[3], בין אם מקום גידולו בקרקע או במקום אחר, בכל אופן חייב. אבל העוקר דבר ממקום שאינו מקום גידולו הטבעי, כגון התולש מעציץ שאינו נקוב, פטור[4].

קצירה שלא בגידולי קרקע

אין קצירה אלא בגידולי קרקע. אמנם לשיטת הירושלמי אף בבעלי חיים שייכת קצירה, אך הבבלי חולק על זה[5].

---

1 כמובא בגמרא (עד:): שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה". וכ"כ רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כ"כ בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 שאם לא כן, נחשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה, ופטור לרוה"פ. והתוספות (עג: ד"ה וצריך) כתבו שאפילו לר' יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, במלאכה זו בעינן דווקא שצריך לדבר הנקצר, כמובא בגמרא שם: זומר "וצריך לעצים", דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה. אבל עיין אגלי טל (סק"ל) שמצדד בדעת רש"י והרמב"ם שלרבי יהודה חייב אפילו שאינו צריך לעצים, ככל מלאכה שאצל"ג.

4 כמובא בגמרא (קז:): האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא [-התולש פטריות משפת הדלי] מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. ומקשה הגמרא שם מעציץ שאינו נקוב שהתולש ממנו פטור (צה.) ומתרצת "התם לאו הינו רביתיה הכא היינו רביתיה" ומבואר שעיקר החילוק הוא היכן מקום גידולו הטבעי. עוד ראיה שלא בעינן דווקא קרקע, מכך שלדעת הירושלמי (פ"ז ה"ב) השולה דג מן הים וכן החולב חייבים משום קוצר.

התולש מעציץ המונח על יתדות, לדעת בעל ספר קובץ (על הרמב"ם פ"ח ה"ד) חייב, והוכיח מהרב המגיד (פ"ח) שביאר בדעת הרמב"ם שהיתר קינוח בצרור שעלו בו עשבים הוא רק במונח ע"ג יתדות, וכשאינו מונח ע"ג יתדות אסור לקנח מחמת תלישת העשבים עצמם. אבל האגלי טל (אות ה סק"ב) כתב שמכך שהרמב"ם (שם) מחייב על הגבהת העציץ מהקרקע והנחתו על יתדות משמע שכשהעציץ מונח על יתדות נחשב כתלוש לגמרי מהקרקע. מדבריו משמע שלרש"י וסיעתו הסוברים שהמניח עציץ על יתדות פטור מהתורה, כי רק צמצם את יניקתו ולא הפסיקה לגמרי [הובאה מחלוקתם להלן עמוד 70], התולש ממנו חייב. ובשביתת השבת (מלאכת קוצר ס"ק נב) הביא דברי האג"ט וחלק עליהם, וטען שאף שהרמב"ם מחייב על שמיעט יניקתו, עדיין נחשב כמחובר והתולש ממנו חייב. והביא שם דברי הרב פרנק שחולק עליו והסכים לאג"ט. תשובת הרב פרנק נדפסה בשו"ת הר צבי (או"ח סי' קעה), ומבואר ממנה שהתולש מעציץ המונח ע"ג יתדות פטור בכל אופן ולכל הדעות, כיון שאפילו אם נאמר שהוא מחובר לקרקע, מ"מ נחשב שאינו נמצא במקום גידולו.

5 בירושלמי (פ"ז ה"ב) מובא: ההן דצייד כוורא [-דג] וכל דבר שאתה מבדילו מחיותו חייב משום קוצר. אך בבבלי (קז:) כתוב בשם שמואל שהשולה דג מן הים וכן המושיט ידו למעי

אופן הקצירה

קצירה בכלי אסורה מהתורה[6]. וכן התולש ביד, חייב, משום תולדה של קוצר[7]. אבל הקוצר על ידי זריקת חפץ על צמח, פטור, כיון שאין דרך תלישה בכך[8]. וכן התולש ברגלו או בפיו, פטור מטעם זה[9].

אם אינו קוצר ממש אלא מצמצם את יניקתו נחלקו הפוסקים אם חייב מהתורה או מדרבנן בלבד. ולהלכה נפסק שמדרבנן[10].

בהמה ודלדל עובר שבמעיה, חייב; ומשמע שבשניהם האיסור משום נטילת נשמה, ולא משום קוצר. וכן כתב הרמב"ן (קז: ד"ה הא דאמרינן), והוכיח גם מכך שהתולש כנף מן העוף וכן הגוזז מהם בעודם חיים (עד:) חייב משום תולש או גוזז ולא משום קוצר. וכן הנוטל שערו ושפמו וצפרניו (צד:) חייב רק משום גוזז. וכך משמע בבכורות (כה.) בענין תולש צמר מבכור דתולש לאו היינו גוזז וכנגדו ביום טוב מותר דלית ביה משום עוקר דבר מגדולו. וביאר שאף שקוראת לזה הגמרא "עוקר דבר ממקום גידולו" אין הכוונה שחייב משום קוצר אלא שכיוון שגידולו של העובר תלוי בנשמת אימו, העוקרו משם נוטל נשמתו ממנו. והוסיף שגם מסברה אין לחייב אלא בגידולי קרקע, דקוצר ודש תרוויהו בחד גוונא נלמדו מהמשכן, והרי בדש דעת חכמים (עד.) שאין דישה אלא בגידולי קרקע. ואפילו ר' יהודה הסובר שיש דישה בגידולי קרקע, אפשר שמודה בקצירה שהיא דווקא ממש מהקרקע. וכתב שכך משמע גם מהרמב"ם (פי"א ה"א). והביא הרמב"ן דברי הירושלמי, וכתב שהלכה כבבלי. והביאו הראשונים (הרב המגיד פי"א ה"א, רשב"א קז:) דברי הרמב"ן להלכה.

מחלוקת זו מצאנו גם בטעם איסור חליבה, שמובא בירושלמי (שם) שהוא משום קוצר. ורש"י (צה. ד"ה מפרק) דחה אפשרות זו, דהחלב אינו מחובר לגמרי בבהמה ועוד שבקדירה לא שייך לשון 'מפרק' אלא לשון תולש. וכן כתב האגלי טל (הלכה יד) שאין קוצר אלא בגידולי קרקע [אבל עיין באגלי טל (גוזז, סק"ז) שדייק מרש"י ואור זרוע שהם סוברים כירושלמי. וצ"ע].

6 מקורו בגמרא (שבת עג:): תנא: הקוצר הבוצר והגודר [בתמרים] והמסיק [בזיתים] והאורה [בתאנים] כולן מלאכה אחת.

7 ועיין אגלי טל (הלכה א) שהתולש ביד דברים שדרכן בתלישה נחשב כאב.

8 גם דין זה בגמרא בשבת (שם): אמר רב פפא האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי חייב שתים: אחת משום תולש ואחת משום מפרק. רב אשי אמר אין דרך תלישה בכך ואין דרך פריקה בכך. והלכה כרב אשי.

הנוגס בפרי מחובר, מג"א (שלו סקי"א) כתב שנחשב כשינוי ופטור, ובגליון רעק"א (שם) ציין לבכור שור (שבת עג:) שסובר שדרך תלישה בכך, וחייב.

המייבש צמח ע"י שהוריד את הכיסוי כדי שהחמה תייבש אותו, או שסגר את ההשקיה שלו או ששפך עליו מים רותחים או נפט וכדומה, בספר פתח הדביר סובר שחייב. ובשביתת השבת (ס"ק נ) הביאו, ואחר כך הביא דברי הרב פרנק שסובר שנחשב שלא כדרכו ופטור.

9 כ"כ האגלי טל (אות טו). והוא מהתוספתא שבת (פ"י הי"א). וכתב שצ"ע מדוע השמיט הרמב"ם תוספתא זו וכן את הגמרא לעיל בעניין האי מאן דשדא פיסא לדיקלא.

10 בגמרא (פא:) מובא שהמגביה עציץ חייב משום תולש. רמב"ם מפרש שחייב מהתורה ולרש"י חייב מדרבנן קאמר. להלכה פסק השו"ע (שלו, ח) כרש"י, כפי שביאר הביה"ל שם (ד"ה אפלו).

גזרות השייכות לאיסור קצירה

שו"ע שלו, א-ג, י, יג ומקורות נוספים

א. שלא להשתמש במחובר לקרקע

זה השולחן

שו"ע שלו, א איסור עלייה באילן

אין עולים באילן (מ"ב סק"ב – וכן אין נשענים ונסמכים בו), בין לח בין יבש (במ"ב סק"א ציין שיש מקילים ביבש בימות החמה), ואין נתלים בו ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל, גזרה שמא יעלה ויתלוש. עלה באילן בשבת, בשוגג מותר לירד; במזיד, אסור לירד. ואם עלה מבעוד יום, בכל גווני מותר לירד משחשכה. ויש אומרים דהני מילי כשהיה דעתו לירד מבעוד יום, אבל אם לא היה דעתו לירד מבעוד יום לא ירד משחשכה, כיון שהיה דעתו לישב שם באיסור (מ"ב סק"י – והלכה כדעה ראשונה).

סביב לשולחנך

איסור עלייה באילן

בגמרא במסכת ערובין (ק.) מובא: "ת"ר שרשי אילן שגבוהין מן הארץ שלשה טפחים ... הרי זה לא ישב עליהם לפי שאין עולין באילן". ומבואר שם בהמשך שבאילן יבש בימות החמה מותר לעלות עליו (שאין בזה משום מראית העין שהרי ניכר לכל שהוא יבש שאינו מוציא עלין, ורק בימות הגשמים שאין ניכר בין לח ליבש ואיכא משום מראית העין אסור. רש"י שם) ובתנאי שהוא 'גדודא' כלומר ייחור שנשרו ענפיו כולם (רש"י). וכן כתבו הרא"ש (סי' יב) והטור להתיר לעלות בימות החמה על אילן יבש שאין בו פירות וענפים. אבל הרמב"ם (שם) אסר בכל גווני, וכתב הרב המגיד (שם) שטעמו משום דאמרינן בגמרא (שם ק:) דרב איקלע לאפטסיא ואסר בגדודא, ומשני: רב בקעה מצא וגדר בה גדר. וכך ביאר הב"י גם דעת הרי"ף. להלכה, בשו"ע פסק כרמב"ם. וכן כתב במ"ב (סק"א) אבל ציין שיש מקילים כרא"ש.

איסור עלייה לאילן הוא אפילו כשמדובר במקום מצווה (כמובא בשו"ע תקפו, כא גבי שופר הנמצא על האילן בר"ה, ושו"ע תרכח, ג גבי סוכה הנמצאת על האילן).

עלה לאילן, מה דינו

מובא בגמרא (ערובין שם):

תני חדא: אם עלה - מותר לירד, ותני חדא: אסור לירד. לא קשיא; כאן - מבעוד יום, כאן - משחשיכה. ואיבעית אימא: הא והא משחשיכה, ולא קשיא; כאן - בשוגג, כאן – במזיד. עכ"ל.

הרמב"ם (פכ"א ה"ט) אסר לירד רק בעלה במזיד משחשכה, ולפי זה עלה מבעוד יום אפילו במזיד ירד, עלה בשוגג אפילו עלה משחשכה נמי ירד, ולא מיתסר אלא בְּעלה משחשכה ובמזיד[11]. אבל הטור

11 אף על גב דאמרינן תו בגמרא "ואיבעית אימא הא והא בשוגג, ובקנסו שוגג אטו מזיד קא מיפלגי" - לא כתבוהו הרי"ף (לג:) והרא"ש (סי' יא), ומשמע דסבירא להו דאין סברא לקנוס שוגג אטו מזיד, והא דאמרינן עלה מבעוד יום אפילו במזיד ירד (ב"י). ועיין בב"ח (סע' ב) שביאר שהשמיטו הפוסקים אוקימתא זו כי לפיה צריך לומר שהאיבעיות הראשונות

פסק כאיבעית אימא השני ולכן התיר לירד אם עלה בשוגג, בין אם היה זה מבעוד יום או אף אחר שחשכה, אך עם עלה במזיד אסר אף בעלה מבעוד יום. ובשו"ע כתב בסתם כדעת הרמב"ם וציין לטור בתור י"א. וכן כתב המ"ב (סק"י) שיש לנהוג כרמב"ם.

זר זהב סביב

אופני היתר לעלייה באילן

כתב האגלי טל (סי' כט): יראה לי דכל זה באילן שיבש גופו לבד ולא עוקצו ושורשו, אבל אם יבש עוקצו ושורשו, מותר לעלות בו. ע"כ. והביאו הפסקי תשובות (סק"ה).

וערוך השולחן (סע' יח) כתב אף יותר מזה, שאם קצצו לאילן לגמרי, אף שנשארו ממנו ג' טפחים עץ בעלמא הוא, ובטל ממנו שם אילן. אך כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"ז תשובה כט) שאין להקל כדבריו.

לקפוץ מהעץ

כתב השמירת שבת כהלכתה (פכ"ז הערה מה) שלקפוץ מהאילן מותר בכל גווני. והביא דבריו להלכה גם החזון עובדיה (ח"ד עמ' צג).

והביא בשש"כ דברי הגרש"ז שנימק בכך שגם בישיבתו על האילן הוא עובר איסור, וגם אי אפשר שלא יזוז ממקומו על האילן, לכן עדיף לקפוץ מאשר לשבת כל השבת על העץ.

לתת חפץ למי שעל האילן

כתב השמירת שבת כהלכתה (פכ"ו הערה מד) שמותר לתת דבר ביד מי שנמצא על העץ או לקחת ממנו, שלא החמירו בו להחשיבו כצדדי אילן. וכ"כ בחזון עובדיה (עמ' צג-צד).

קטן

כתב בחזון עובדיה (עמ' צד) שבילד קטן לא קנסו שלא ירד מהאילן ואפילו אם הוא בגיל חינוך ומזיד.

—

זה השולחן

רמ"א שלו, א להניח או להוריד חפץ מהאילן

ודוקא אדם שעלה שם, אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום אסור ליטלו משם בשבת.

סביב לשולחנך

בשו"ע (שלו, יג) מבואר שאסור להשתמש באילן. מסיבה זו הוסיף הרמ"א כאן שאף אסור להניח עליו חפץ.

לעניין נטילת דבר שהונח על האילן, כתב הרב המגיד (שם) שלא התירו לרדת מהאילן אלא לאדם עצמו מפני שהוא עושה איסור בעמידתו שם, אבל אם הניח חפץ באילן אפילו מבעוד יום - אסור להורידו בשבת. וכן כתב הרמ"א. ואסור הדבר אפילו במקום מצוה, כמובא בשו"ע (תקפו, כא) שאסור ליטול שופר הנמצא באילן כדי לתקוע בו.

זר זהב סביב

כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' מד) שאם נתפסה טליתו באילן, מותר להסירה ממנו.

וביאר שאין לדמות זאת להורדת חפץ מהאילן, כי כאן מדובר שנתפסה נגד רצונו. ומסיבה זו גם אין לחשוש לשמא ישתמש באילן.

חלוקות זו על זו, ויותר נוח לנו לומר שאינן חלוקות, ועוד שאפילו אם נאמר שהן חלוקות נקטינן לקולא במידי דרבנן.

—

זה השולחן

רמ"א שלו, א שימוש בקנים הרכים, כגון דשא ועשבים

וכל זה באילן וכיוצא בו, אבל קנים הרכים כירק, מותר להשתמש בהם אעפ"י שמחוברים בקרקע, דאין אסור להשתמש בירק (מ"ב סקי"ד - הרבה פוסקים סוברים שהקנים העשויים להתקשות אפילו ברכותן הרי הם כאילן ואסור. ובמ"ב סקט"ו מוסיף שכן יש לאסור גם הקנים הקשים שאינם קשים כאילן. ויש להתיר רק הרך כירק ממש).

סביב לשולחנך

כתב הגהות אשיר"י (ערובין פ"ג סי' ד) בשם אור זרוע (הל' עירובין סי' קלד אות ז) שקנים הרכים דהוו כירק מותר להשתמש בהן אף על פי שהן מחוברים לקרקע. והוכיח מהמובא שם (ערובין לד:) "אמר ליה רב נחמן פוקו עבידו כבושי כבשא באגמא, ולמחר ניזיל וניתיב עלויהו". פירוש: צאו לאגם - להכין מקום לישיבתכם שם בשבת - וכפו קנים זה על זה הרבה, כמין כסאות לישב עליהן. והעמידה הגמרא את ההיתר "בשאינן עוזרדין", כלומר: בעוד הקנים רכים דהוי כירק. והובא ברמ"א. ובמ"ב (סקט"ו) ציין לט"ז (סק"ד) וב"ח (סע' א) שחלקו על הרמ"א והחמירו בכל גוונא, וכתב שמסקנת האחרונים להקל, אך דווקא בירק רך ממש, אבל לא בקשה אפילו קצת, כיון שנוח להישבר. אך הוסיף (סקי"ד) שהרבה פוסקים סוברים שהקנים העשויים להתקשות אפילו ברכותן הרי הם כאילן ואסור, ולא הותרו אלא הקנים הגדלים באגם שאינם מתקשים לעולם ואפילו הם גדולים יותר מג' טפחים.

זר זהב סביב

נחלקו האחרונים האם יש איסור בטלטול קנים הרכים, ודעת המשנה ברורה להקל.

דעת האוסרים: מג"א (שיב סק"ו), פמ"ג (שיב א"א סק"ו), ט"ז (שלו סק"י), גר"ז (שלו סע' ד ושיב ס"ט), כף החיים (סקי"ז). וכך משמע מדברי שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' כג.

דעת המתירים: אליה רבה (סק"ג), תורת שבת (סק"ד) וערוך השולחן (שח סע' מו וסי' שיב סע' ט). וכך הוא פשט השו"ע (שיב, ו).

ופסיקת המ"ב מובאת בסקמ"ח ובשעה"צ סקי"ב, וכן בסי' שיב סק"ט.

—

זה השולחן

שו"ע שלו, ב איסור שימוש במחובר לקרקע

שרשי אילן הגבוהים מן הארץ ג' טפחים, אסור להשתמש בהם; פחות מכאן, מותר להשתמש בהם דכקרקע חשיבי. ואם באים מלמעלה ויורדים למטה: במקום שגבוהים שלשה, אסורים; ובמקום שאין גבוהים שלשה, מותרים. היו גבוהים שלשה וחלל תחתיהם (ביה"ל ד"ה היו – וכן אם רק ע"י הענף יש ג' טפחים), אע"פ שמצד אחד אין חלל תחתיהם והרי הן שוים לארץ, אסור לישב אפילו על צד השוה לארץ (אבל אם ב' צדדיו שווים לארץ, מותר להשתמש עליהם, אבל לא בב' הצדדים השניים, מ"ב סקכ"ג ושעה"צ סקי"ז. ואם ג' צדדיו שווים לארץ, מותר להשתמש בכל הצדדים, פס"ת סק"ו).

סביב לשולחנך

שרשי אילן הגבוהים מג' טפחים ויורדים למטה מג' טפחים

בגמרא במסכת ערובין (ק.) מובא:

איתמר, שרשי אילן הבאין מלמעלה משלשה לתוך שלשה. רבה אמר: מותר להשתמש בהן, רב ששת אמר: אסור להשתמש בהן. רבה אמר: מותר להשתמש בהן - דכל פחות משלשה דארעא - ארעא היא. רב ששת אמר: אסור להשתמש בהן, דכיון דמכח איסור קאתי – אסורין.

והלכה כרבה (רי"ף לג., רא"ש סי' י, טור). וכן פסק בשו"ע כרבה, שמותר להשתמש בהם.

היו גבוהים ג' טפחים וחלל תחתיהם

עוד מובא בערובין (שם): "ת"ר שרשי אילן שגבוהים מן הארץ שלשה טפחים, או שיש תחתיהם חלל שלשה טפחים [ונמצאו גבוהים מן הארץ ג' טפחים באותו מקום], אף על פי שצדו אחד שוה לארץ - הרי זה לא ישב עליהם". וכן כתב בשו"ע. ובביאור הלכה (ד"ה היו) הוסיף שאם רק ע"י הענף יש ג' טפחים, אף שבחלל שתחתיהם אין ג' טפחים, אסור לישב עליהם.

וכתב המ"ב (סקכ"ג) שדווקא אם ג' צדדיו גבוהים אזי אסור להשתמש אף בצד השווה לארץ, אבל אם ב' צדדיו שווים לארץ מותר להשתמש עליהם, אבל לא בב' הצדדים השניים (שעה"צ סקי"ז. אמנם דעת הגר"ז בסע' ז להתיר להשתמש אף בב' צדדים הגבוהים מהארץ עד כנגד המקום שמותר להשתמש בצדדים השוים לארץ). ואם ג' צדדיו פחותים מג' טפחים, כתב הפס"ת (סק"ו) שמותר להשתמש בכל ד' הצדדים.

זר זהב סביב

יש להסתפק שמא אסור להשתמש אף בפחות מג' טפחים, אם מדובר באילן עם פירות, או בירק הראוי לאכילה.

כ"כ מ"ב (ס"ק יט) בשם הפמ"ג (משז"ז סק"ה). טעמם כיון שכשיש פירות יש לגזור שמא יתלוש, ובדווקא אמרו 'שרשי אילן' שאין בו פירות.

—

זה השולחן

שו"ע שלו, יג שימוש בצידי אילן ובצידי צדדיו

אסור להשתמש בצדדי האילן, אבל בצדי צדדין מותר. לפיכך אסור לסמוך הסולם לצדי האילן, דכי סליק ביה משתמש בצדדין. אבל אם יש יתד תקועה בצדי האילן מותר לסמוך סולם עליו, דהוה לה יתד צדדין, וסולם צדי צדדין. ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה, היתד נקרא צדדין והכלכלה כצדי צדדין (מ"ב ס"ק ס"ג – אבל הכלכלה עצמה אסור ליטלה).

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת קנה.) מבואר דאסור להשתמש בצדדי אילן אבל בצידי צדדין מותר. ובביאור מהו צידי צדדין כתב השו"ע כדעת הר"ן (סז. ד"ה אביי) והרב המגיד (פכ"א ה"ט).

כל המדובר כאן הוא רק בתנאי שהסולם סמוך מע"ש על צידי האילן, דאילו בסומך הסולם בשבת עצמה הוה ליה גופא משתמש בצידי אילן (מ"ב ס"ק ס).

—

זה השולחן

מותר ליגע באילן, ובלבד שלא ינידנו. **רמ"א שלו, יג איסור הזזת אילן**

סביב לשולחנך

כן כתב הב"י בשם ארחות חיים. והוא דין מפורש בגמרא (שבת קנה.), שאם מניד האילן נחשב כמשתמש באילן עצמו.

זר זהב סביב

ביאור הלכה (ד"ה ומתר) – וכן מותר להישען, בתנאי שאינו נשען ונסמך עליו אלא מעט. כן מבואר בחגיגה (טז:) ובירושלמי (חגיגה פ"ב ה"ב).

—

זה השולחן

בור עמוק, אפילו מאה אמות, מותר לירד ולעלות ומטפס ויורד ומטפס ועולה ולא חיישינן שמא יעקור קרקע בירידתו ועלייתו. **רמ"א שלו, יג כניסה ויציאה מבור**

סביב לשולחנך

כן מבואר בברייתא בערובין (ק.) והובאה בטור.

ב. הליכה על גבי עשבים

זה השולחן

מותר לילך על גבי עשבים, בין לחים בין יבשים, כיון שאינו מכוין לתלוש. **שו"ע שלו, ג**

סביב לשולחנך

כן מסקנת הגמרא בערובין (ק:) דהאידנא דקיי"ל כר"ש שמתיר אינו מתכוון, הכל שרי.

זר זהב סביב

כתב הביאור הלכה (ד"ה מותר) שאם העשבים ארוכים באופן שאי אפשר שלא יהיו נתלשים בהליכתו, יש לאסור. ויש חולקים ומתירים בכל אופן.

כך ביאר הביה"ל את דברי הסמ"ג (לאוין סה) והיראים (סי' עדר) שאסרו ללכת ע"ג עשבים במקום שאי אפשר שלא יתלוש. וכן החמיר המנוחת אהבה (ח"ב עמ' קיג). אך עיין שמירת שבת כהלכתה (פכ"ו הערה סט) שהתקשה מדוע לאסור, הרי זו תלישה בשינוי ומקלקל וכן פס"ר דלא ניחא ליה. וכן ערוך השולחן (סע' כא) ציין לדברי הביה"ל הנ"ל וחלק עליו, שאין לנו לחדש גזרות מדעתנו. וגם בחזון עובדיה (ח"ד עמ' עד-עו) כתב להקל.

ג. שלא לרכב על גבי בהמה

זה השולחן

שו"ע שה, יח

אין רוכבין על גבי בהמה ולא נתלים עליה, ואפילו בצדה אסור להשתמש; אבל צדי צדדין, כגון שדבר אחד מונח על צדה והוא משתמש בו, מותר (שעה"צ שלו סק"ז – אבל מותר ליטול דבר המונח על גבי הבהמה); ואם עלה עליה, אפילו במזיד, ירד משום צער בעלי חיים; ומטעם זה פורקין משאוי שעליה; כיצד עושה, מכניס ראשו תחת המשאוי ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאליו. הגה: ואסור לישב על קרון שהא"י מנהיגו בשבת, משום שמשתמש בבהמה; גם שלא יחתוך זמורה.

סביב לשולחנך

איסור שימוש בבהמה

איסור רכיבה על בהמה מקורו במשנה (ביצה לו:). ובגמרא (שם) ביארו שזו גזירה שמא יחתוך זמורה להנהיג את הבהמה. והרא"ש (סי' ב) בשם הירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב) הביא טעם נוסף משום שביתת בהמתו.

ומה שכתב השו"ע ולא נתלין עליה, בעירובין (ק.) תניא: "אין נתלין באילן", ומשמע שם דהוא הדין לבהמה דהא אסור להשתמש בבעלי חיים כמו שאסור להשתמש במחובר. ובפירוש השוותה ביניהם הגמרא במסכת שבת (קנה.) ואמרה גבי בהמה: "והלכתא, צדדין אסורין צידי צדדין מותרין".

ומה שכתב השו"ע שאם עלה עליה אפילו במזיד ירד משום צער בעלי חיים, כ"כ הרמב"ם (פכ"א ה"ט).

ופריקת משוי שעל הבהמה הנזכר בשו"ע, מקורו בגמרא (קנד:). ומשמע שם דאפילו אם מה שבתוך המשוי הוא מוקצה, מותר לפרקו, ומכל מקום לא רצו להתיר לסלקו בידיים ממש כיוון שאפשר לסלקו שלא בידיים (מ"ב סקס"ה).

איסור ישיבה על קרון שהגוי מוליכו

כתב הרמ"א שאף אם הגוי מנהיג הקרון אסור לישב עליו, ומקורו בדברי התוספות והרא"ש (עירובין, תוספות מג. ד"ה הלכה, רא"ש שם סי' ג) והרב המגיד (פ"ל הי"ג) בשם הרשב"א (שבת יט. ד"ה אין, עבוה"ק בית נתיבות ש"ד סי' ח). ודלא כמהרי"ק בשורש מ"ה (ענף ב) שהיקל. ואין להקל להחשיבו כמשתמש בצידי צדדין, כיון שהוא משתמש על העגלה עצמה דינה כמו צידי הבהמה. ואפילו אם משתמש בקרש היוצא מהעגלה, אסור, כי נחשב הכל כלי אחד (מ"ב סקס"ז).

ד. שלא להריח דבר הראוי לאכילה בעודו מחובר

זה השולחן

שו"ע שלו, י

הדס מחובר, מותר להריח בו; אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה, אסור להריח בו במחובר שמא יקוץ אותו לאכלו.

סביב לשולחנך

דברי השו"ע ע"פ מימרא דרבא (סוכה לז:) וכגרסת הרי"ף (שם יח.), רא"ש (סי' כה) ורמב"ם (פכ"א ה"ז) שהדס מחובר מותר להריח בו כיון שעומד לריח, ואילו אתרוג ותפוח ודברים הראויים לאכילה אסור להריח, שמא יקוץ אותו לאכלו. ואילו הר"ן (ביצה יד. ד"ה הנהו) כתב שהגאונים גורסים הפוך, דהדס אסור, דכיון דלריחא קאי ליכא היכרא ויבוא לתולשו. והמג"א (סק"י) כתב שהרש"ל (ים של שלמה ביצה פ"ג סי' י) מחמיר כר"ן. וכן במ"ב (סקמ"ח) ציין שיש מחמירין בזה, אבל כתב בשם האליה רבה (סקי"א) שהעיקר כדעת השו"ע.

לעניין טלטול ההדס, דינו כמו בטלטול קנים הרכים המובא ברמ"א סעיף א (מ"ב סקמ"ח), וכתבנו לעיל עמוד 63 שהכריע המ"ב (שם) להקל לטלטלם כל שאינו תולשם.

ה. שלא לרדות דבש שבכוורת

זה השולחן

שו"ע שכא, יג

אסור לרדות חלות דבש מהכוורת מפני שדומה לתולש. הגה: ודוקא אם דבוקין בכוורת, אבל אם נתלשו מבעוד יום, או שנתרסקו מבעוד יום והדבש צף בכוורת, מותר לרדותו בשבת.

סביב לשולחנך

בשבת (צה.) מבואר:

תנו רבנן: החולב ... והרודה חלות דבש, שגג בשבת - חייב חטאת, הזיד ביום טוב - לוקה ארבעים, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות.

ופסקו הרמב"ם (פכ"א ה"ו) והשו"ע כחכמים. וכמובא בשו"ע, טעם האיסור הוא מפני שדומה לתולש.

וכתב הרב המגיד בשם הרשב"א (מג: ד"ה לא נצרכה, עבוה"ק ב"מ ש"א ס"ב): במה דברים אמורים, בזמן שדבוקות בכוורת וצריך לרדות, לפי שנראה כעוקר דבר מגידולו, אבל נתלשו מן הכוורת וכן דבש הצף בכוורת מותר. וכן דעת התוספות בפרק כירה (מג: ד"ה דחשיב) וכן מורה לשון רבינו שאינו נאסר כשאינו צריך רדייה, עכ"ל. והביאו הרמ"א להלכה.

זר זהב סביב

כתב המשנה ברורה (סקמ"ח) שאסור לרסק החלה כדי להוציא הדבש מן השעוה, לפי שזה בכלל מפרק, דדמי למוציא התבואה מקשיה. ואפילו יצא הדבש מעצמו, אסור עד לערב, גזירה שמא ירסק בידיים. ובביאור הלכה (ד"ה אבל) כתב שכמו כן אין להתיר לסחוט החלה לתוך האוכל, שהחלה נחשבת בוסר וקיי"ל כר"ת שאסור לסחוט בוסר על האוכל (שו"ע שכ, ה), ושכן משמע בשו"ע הגר"ז. ע"ש.

תלישה בצמחים ללא שורשים

שו"ע שלו, ה-ו

ו. תלישה מצמחים שמקום גידולם אינו בקרקע

זה השולחן

שו"ע שלו, ה עשבים שעלו על אוזן הכלי, מלחות הכלי, חשובים כמחוברים לקרקע והתולשן, חייב.

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת קז:): אמר אביי: האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא [-עשבים שעלו על אוזן הכלי] - מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. מתיב רב אושעיא: התולש מעציץ נקוב – חייב, ושאינו נקוב – פטור. התם לאו היינו רביתיה, הכא - היינו רביתיה.

ז. צמחים שלא השרישו עדיין – תחיבתם בקרקע והגבהתם

זה השולחן

שו"ע שלו, ו עשבים שתחבן בעפר מבעוד יום כדי שיהיו לחים, מותר לאחוז בעלים ולהוציאן; והוא שלא השרישו וגם צריך שאינו רוצה בהשרשתן; אבל אם נתכוין לזריעה, אסור.

סביב לשולחנך

בגמרא (שבת נ:): "אמר רב הונא האי סליקוסתא [-עשב להרחה המונח בכד] דצה ושלפה והדר דצה – שרי, ואי לא - אסור". והקשו בגמרא (שם) על רב הונא מדברי המשנה (כלאים פ"א מ"ט) הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש משום כלאים ... וניטלין בשבת, ומכאן משמע שלמסקנת הגמרא מותר אף אם לא דצה ושלפה. וכן בשו"ע השמיט תנאי זה, וכך גם במ"ב (סקל"ז).

טעם היתר הזזת העפר הוא שזה טלטול מן הצד לצורך דבר המותר (עיין שו"ע שיא, ח).

כתבו התוספות (ד"ה הטומן לפת) והר"ן (כג: ד"ה והוי יודע) שמדובר בעשבים שלא השרישו, שאם השרישו הרי עוקר דבר מגידולו. וכתבו עוד התוספות דדווקא נאמר 'הטומן' כלומר שאינו רוצה בהשרשתן, ואזי אע"פ שניתווספו מחמת לחות הקרקע שרי, אבל במתכוון לזריעה לא, דגזרו בהו רבנן דלא ליתי לאחלופי לתלוש אחר השרשה. וכן כתב בשו"ע כדברי התוספות.

זר זהב סביב

ביאור הלכה (שלו, ח ד"ה על גבי) – כד של תבואה שלא השרישה עדיין, המונח בעציץ הנקוב, מותר להגביהו ולהניחו על השלחן; ואפילו אם הכד גם מלא בעפר.

ודווקא אם גם אינו מתכוון לזריעה, דאם מתכוון לזריעה אסור.

דיני עציצים

שו"ע שלו, ז-ח

ח. תלישה מעציץ

זה השולחן

אסור לתלוש אפילו מעציץ שאינו נקוב. שו"ע שלו, ז

סביב לשולחנך

במשנה (שבת צה.): "התולש מעציץ נקוב - חייב, ושאינו נקוב - פטור". ופירש רש"י (ד"ה התולש): התולש מעציץ נקוב חייב דהוי כמחובר דיונק מן הקרקע על ידי הנקב שמריח לחלוחית הקרקע, ואפילו הנקב בדופנו. ובטעם הפטור בתלישה מעציץ שאינו נקוב, רש"י (קח. ד"ה ושאינו) ביאר שכיוון שלא מחובר בקרקע עולם אין דרך זריעה שם ואינו נקרא עוקר דבר 'ממקום גידולו' (ע' מ"ב סקל"ו).

ט. טלטול העציץ

זר זהב סביב

נחלקו הפוסקים אם נחשב העציץ מוקצה ואסור בטלטול. למעשה נוטים הפוסקים לאסור, אבל ציינו שאין למחות במקילים, בפרט במקום הפסד.

הפמ"ג (א"א סו"ס זה) הסתפק בזה, וציין לו בשעה"צ (סקל"ח), ואילו התהילה לדוד (שלו סק"ו) התיר. ולעומתו התפארת ישראל אסר אפילו בעציץ שאינו נקוב. ובשביתת השבת (אות ה ובבא"ר סק"ז) ציין לדעות השונות, והביא (שם) דברי הרב פרנק שנוטה להתיר לצורך גופו ומקומו, שנחשב העציץ כמיוחד לנוי ומותר בטלטול. וכך פשט הגמרא שאמרה שמותר לטלטל הפרפיסא אי לאו שיש חשש של תלישה. ע"ש **[הערת הגר"י אריאל:** אך העפר שבו הוא מן הסתם מוקצה לכו"ע]. ובפס"ת (סקט"ז) כתב שאין למחות במקילים, וכן עיין בשו"ת אור לציון (ח"ב פכ"ו הלכה ט) שכתב שמותר לטלטל עציץ עם פרחים. ולעומתם בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ו ה"ב) אסר בכל האופנים.

י. הגבהתם והנחתם על הקרקע

זה השולחן

עציץ, אפילו אינו נקוב, יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות, או איפכא, בין שהוא של עץ בין של חרס. שו"ע שלו, ח

סביב לשולחנך

דברי הגמרא בעניין טלטול צרור ועציץ נקוב

בגמרא (שבת פא:) מובא:

אמר ריש לקיש: צרור שעלו בו עשבים - מותר לקנח בה, והתולש ממנה בשבת - חייב חטאת. אמר רב פפי: שמע מינה מדריש לקיש, האי פרפיסא [-עציץ נקוב שזרעו בו] - שרי לטלטולי. מתקיף לה רב כהנא: אם אמרו לצורך, יאמרו שלא לצורך. אמר אביי: פרפיסא, הואיל ואתא לידן לימא ביה מילתא; היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות - מיחייב משום תולש, היה מונח על גבי יתידות והניחו על גבי קרקע - חייב משום נוטע.

מדברי הגמרא עולים ב' דברים: א. צרור עם עשבים - מותר לקנח בו, אך התולש ממנו חייב; ב. עציץ נקוב - מותר לטלטלו לצורך קינוח בלבד.

מחלוקת הראשונים בהגבהת עציצים והנחתם

לדעת רש"י (ד"ה חייב) ותוספות (ד"ה והניחו), המגביה או המניח צרור על הקרקע לא חייב מהתורה, אלא דחייב מדרבנן קאמר. שהרי אם הוא מדאורייתא, מאי טעמא התירו להגביהו לצורך קינוח [אך את עצם הקינוח יש להתיר בכל אופן, ולא חששו לתלישת העשבים, כיון שהוא אינו מתכוון ולא הוה פס"ר (ב"י שיב, ג)]. וביאר בהגהות אשירי (פ"ח סי' ב) שטעמו של רש"י מפני שאף על פי שמונח על גבי יתדות הרי הוא יונק מן הקרקע קצת, הילכך מדאורייתא אין חייב משום תולש ומשום נוטע [וביאר האגלי טל (זורע, ס"ק כב) שאע"פ שמוסיף ביניקה, ולכאורה היה עלינו לחייב לפי שדומה למנכש ולמשקה מים לזרעים שאיסורם מן התורה משום שעכשיו גדלים יותר (מו"ק ב: וברש"י שם), אולם מכיוון שהגבהת והנמכת עציצים לא הייתה במשכן, לא נחשבת מלאכה זו מהתורה].

אם כן משמע שאם הפסיקו לגמרי בעצים או בבגד שנפסקה יניקתו לגמרי, שייכת בו תלישה ונטיעה מדאורייתא. יוצא שלשיטת רש"י יש חילוק בין הפסקת החיות של הצמח לגמרי, וכגון שהפסיקו בעצים או בבגד שחייב, לבין אם לא מפסיקו לגמרי מחיותו, שפטור, אפילו אם מגביה עציץ נקוב. לשיטת רש"י אף אפשר שלא גזרו להגביה ולהנמיך עציץ שאינו נקוב, דהוה גזירה לגזירה.

אבל הרמב"ם (פ"ח ה"ד) סובר שהגבהת העציצים והנחתם על הקרקע אסורה מהתורה, ובאמת השמיט הרמב"ם היתרו של ריש לקיש לקנח בצרור. והרב המגיד (שם) כתב שלרמב"ם היתרו של ריש לקיש הוא כשכבר מונח הצרור ע"ג יתדות ואינו מגביהו, ומשמע שאי לאו הכי היה אסור לקנח בו.

פסיקת השו"ע ובירור שיטתו

בשו"ע (שלו, ח) אסר להגביה עציצים, ומסתימת דבריו משמע שאף אם מדובר בעציץ שאינו נקוב, בכל אופן יש לאסור להגביהו. ולכאורה דבריו מתאימים רק לפסק הרמב"ם, שהרי לרש"י בעציץ שאינו נקוב אין לאסור ההגבהה או ההנחה, כי זו נחשבת גזירה לגזירה.

אבל יש להקשות על זה, כי בשו"ע (שיב, ג) הביא היתרו של ריש לקיש לקנח בצרור, והיתר זה אינו מתאים אלא לשיטת רש"י, ולכאורה סותר השו"ע את עצמו.

ותירץ הגר"א (כאן) שדעת השו"ע כשיטת רש"י, אלא שסָתַם להחמיר בכל סוגי העציצים בגלל סיבה אחרת, כיון שי"א שעציצי עץ אפילו שאינם נקובים נחשבים כנקובים, וי"א שדוקא בעציצי חרס אומרים זאת ולא בעציצי עץ, וחשש השו"ע לשני הפירושים (תובא מחלוקתם להלן). והביא דבריו הביה"ל (ד"ה אפלו. וכן בשעה"צ סקל"ז).

אך עיין בחזון עובדיה (ח"ד עמ' ע) שהביא דעות שאף לשיטת הרמב"ם אין איסור תורה בהגבהת עציץ אם נעשתה לזמן קצר (אור זרוע ח"ב סי' נו בדעת הריב"א. מרכבת המשנה פ"ח ה"ד) ולפי זה אין קושיה מכך שהשו"ע הביא גם את ההיתר של קינוח בצרור. על פי זה אפשר להעמיד דברי השו"ע אף כשיטת הרמב"ם.

זר זהב סביב

עציץ המונח על מרצפות

אחרוני זמננו נחלקו האם מרצפות חוצצות לגמרי בין העציץ הנקוב לבין הקרקע; י"א שאינם חוצצות, וי"א שחוצצות ולכן המגביה עציץ נקוב אינו עובר איסור (חוץ מאיסור מוקצה).

הסוברים שאינן חוצצות: בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קסז, ח"ז סי' קפד) ושכן דעת החזו"א[12].

הסוברים שחוצצות: שו"ת נשמת שבת (ח"ו סי' קפג) וכן כתב בספר ברית עולם (קוצר סעי' טו), שלחן שלמה (סי' שלו אות ח), חזון עובדיה (ח"ד עמ' עא), שו"ת אור לציון (ח"ב פכ"ו אות ט) **[הערת הגר"י אריאל:** המרצפות בימינו עוברות עיבודים מלאכותיים, ולא ניכר עליהן שהן עשיות מאבנים ועפר. פנים חדשות באו לכאן, ולכן הן אינן ממין הקרקע, אלא ממין שונה. וכמו"כ הן הרבה יותר קשוחות ממרצפות אבנים וחצץ. הן אינן בולעות, לא מחלחלות ואינן חדירות וייתכן שכו"ע מודים שהן חוצצות בין העציץ לבין הקרקע. עכ"ל].

גרירת עציץ, ללא הגבהה

נחלקו הפוסקים האם מותר לגרור לאורך ולרוחב עציץ נקוב הנמצא על גבי הקרקע או על גבי יתדות, אם אינו מגביהו או מנמיכו.

בירושלמי (פ"ז ה"ב) מובא שהנותן עציץ נקוב על עציץ נקוב חייב משום קוצר ומשום זורע. המאירי (פא:) הביא את הירושלמי הנ"ל וכתב שיש מפרשים שחייב משום זורע בגלל שזורע העליון והוסיף לו יניקה מהתחתון, ונמצא לדבריהם שאם אין מוסיף יניקה פטור. והמאירי עצמו חלק עליהם וכתב שיש לאסור זאת מהתורה. ובשביתת השבת (זורע סק"ד) הביא מסקנת המאירי להלכה. אבל המנחת שבת (סי' פ ס"ק קצד) הביא בשם התהלה לדוד (סי' שלו סק"ו) שהתיר (בתהלה לדוד משמע שאף מותר להגביהו ולהניחו, אם עושה זאת מיד). וכן פסקו להקל רוב אחרוני זמנינו (ארחות שבת פי"ח הערה מה בשם הגר"נ קרליץ, חזון עובדיה ח"ד עמ' עא-עב, ועיין פס"ת הערה 121) ולמדו זאת מכך שהגמרא דנה רק לגבי הגבהה והנחה, ומשמע שאין איסור בעצם ההזזה ממקום למקום. וכן בגיטין (ז:) מובא שעפר חו"ל המונח בספינה שבאה לארץ נחשב כמחובר לקרקע אף באופן שהספינה זזה ממקומה.

טיפול בעציץ שנפל על צידו

אם נפל עציץ על צידו, אסור להרימו ולהחזירו למצבו הקודם, ואין להחזיר האדמה לתוכו, כי פעולות אלו מסייעות לגידול הצמח ויש בזה משום זורע. אך מותר להזיז העציץ ע"י רגלו למקום שאינו מפריע.

כ"כ השמירת שבת כהלכתה (פכ"ו הלכה ב). ועיין ארחות שבת (פי"ח הלכה לא) שמתיר לזקפו כל עוד לא התגלו השורשים.

יא. מהו עציץ נקוב

זר זהב סביב

שיעור הנקב ומיקומו

אפילו אם היה הנקב קטן שהוא בכדי שיצא ממנו שורש קטן, שהוא פחות מכזית, ואפילו אם היה הנקב בדופן העציץ כנגד מה שטמון מן הגזע בעפר (וכל שכן אם הוא בתחתית העציץ כנגד השורש), נחשב עציץ נקוב.

בגמרא (שבת צה:) משמע שאפילו נקב שהוא בכדי שיצא ממנו שורש קטן חשיב נקוב[13]. יתר הפרטים הנזכרים כאן הם מהרשב"א בתשובה (ח"ג סי' שמא), והביא כל זאת המ"ב (ס"ק מב).

12 יש להעיר מדברי החזון איש (שביעית סי' כב אות א) דמשמע שעציץ נקוב שעומד על רצפה של אבנים נחשב כתלוש מהקרקע. וצ"ע.

13 גודל זה לא נתברר בדיוק. אבל משמע בגמרא שהוא יותר משיעור 'כונס משקה' (כלומר שאם יניחו את הכלי על גבי מים יחדרו המים לתוכו דרך הנקב), ופחות משיעור זית. וברמב"ם (תרומות פ"ה הט"ו) ובמאירי (צה:) משמע שהוא מעט פחות מכזית. אך החזון איש (שביעית סי' כב סק"א) כתב שאיננו בקיאים בשיעור הנקב. וע"פ זה כתבו בארחות שבת (פי"ח הלכה טו) ובפס"ת (הערה 115) להחמיר ביותר ממילימטר אחד. וכ"כ בדרך אמונה (הלכות שמיטה ויובל פ"א, צה"ל ס"ק קז). ולדעת הגר"מ אליהו (מאמר מרדכי, שביעית, פסקי הלכות, ט) נהגו להחמיר רק מחצי ס"מ, ושלכתחילה ראוי לחוש אף בנקב כל שהוא. ויש ששיערו ברוחב של 2.5 ס"מ (דעת הגר"ש ישראלי. הובאה בתחומין א. שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רלב, דבר חברון יו"ד תיד). ויש ששיערו ברוחב של 2 ס"מ (שו"ת יביע אומר ח"י יו"ד לג).

—

זר זהב סביב

סוגי העציצים

עץ וחרס

י"א (רש"י גיטין ז:, רא"ש הלכות ערלה סי' ג) שעציץ עץ אפילו אם אינו נקוב נחשב כנקוב, משום שעץ מתלחלח ויונק מהקרקע, וההבדל בין נקוב לאינו נקוב ישנו רק בכלי חרס. וי"א (תוספות ז: ד"ה עציץ) להיפך, שבחרס אפילו אם אינו נקוב נחשב כנקוב, משום דדמיא לעפר, מה שאין כן בעץ. ויש עוד שיטה שלישית (תוספות מנחות פד: ד"ה כאן בספינה) דבחרס בעי נקוב ובעץ אפילו נקוב כאינו נקוב דמיא. והביאו הב"י והביאור הלכה (ד"ה מעציץ) מחלוקת זו.

להלכה, השו"ע לא הכריע במחלוקת, ואדרבה סתם (שלו, ח) לאסור בכל סוגי העציצים. וכן משמע שהיא דעת הביאור הלכה (שם). ולכן כתבו האחרונים (פס"ת סקט"ז, ארחות שבת פי"ח הי"ז) להחשיב העציצים העשויים מעץ או חרס כעציצים נקובים, אף אם אינם נקובים.

עציץ ממתכת וזכוכית, ומחומרים סינטטיים

עציץ שאינו נקוב העשוי ממתכת או זכוכית או אבן ושיש, או כשיש משטח ממתכת או זכוכית ואבן ושיש תחת עציץ נקוב, או עציץ מחרס ועץ, אין איסור מעיקר הדין ליטלו (עם המגש והמשטח שתחתיו) מן הקרקע ולהניחו על גבי יתדות או בכל מקום שרוצה, וכן להיפך, מותר ליטלו מעל גבי יתדות או מכל מקום שהוא ולהניחו על הקרקע.

לעניין עציצים ממתכת וזכוכית, עיין שו"ע (או"ח פז), חזון איש (ערלה סקל"ב) ובארחות שבת ופס"ת (שם). וגדולי זמנינו הסתפקו לעניין פלסטיק, ניילון, גומי, משטחי פי-וי-סי וכיו"ב, האם להשוותן לזכוכית או לחרס, ע"ש בפס"ת ובארחות שבת (שם הלכה יט).

—

זר זהב סביב

'נוף האילן'

יש אומרים שאם מקצת גידולי העציץ יצאו מחוץ לעציץ ורואים פני הקרקע, נחשב העציץ כולו כעציץ נקוב. ויש שחולקים.

הסוברים שאם מקצת גידולי העציץ רואים פני הקרקע ('נוף האילן') נחשב העציץ כנקוב, כך היא דעת האגלי טל (אות ג), ומקור דבריו בדברי המשנה למלך (הלכות ביכורים פ"ב ה"ט). והביאו ראיה מכך שלעניין טומאת אוכלין קיי"ל הכי (משנה עוקצין פ"ב מ"ט). וכן כתבו פוסקים רבים (כה"ח סקנ"א בשם החיי אדם כלל יב סע' ב, גן המלך סי' קח וארחות חיים אות ג). ומאידך, עיין בשביתת השבת (קוצר ס"ק י) שהסתפק שמא יש לחלק בין דיני טומאה וטהרה לדיני שבת בעניין זה, והביא ראיה לזה. ועיין בחזון עובדיה (עמ' סז-סח) שציין לדעות השונות והניח בצ"ע.

צמחים שניתקו ממקום חיותם

שו"ע שלו, ח, יב

יב. תלישת פירות מענף שנתלש

זה השולחן

יחור של אילן שנפשח מערב שבת מן האילן, ובו פירות, מותר לתלוש הפירות ממנו בשבת (ביה"ל ד"ה שנפשח - יש ליזהר בזה, דאין העולם בקיאין בכך. ואין להתיר אלא כשנפרד לגמרי מהאילן). רמ"א שלו, ח

סביב לשולחנך

דברי הרמ"א הם מרבנו ירוחם (נ"ב ח"ח עח ע"א) המובא בדרכי משה (סק"ב). ומדובר במצב שהייחור עודו מחובר בקליפת האילן אלא שאינו יכול לחיות עוד הענף, וקמ"ל שמחשיבים הייחור כמנותק לגמרי. ודברי הביה"ל (ד"ה שנפשח) הם מהפמ"ג (משז"ז סק"ח).

יג. תלישה בעצים ופירות יבשים

זה השולחן

תאנים שיבשו באיביהן, וכן אילן שיבשו פירותיו בו, התולש מהם בשבת חייב, אף על פי שהם כעקורים לענין טומאה. שו"ע שלו, יב

סביב לשולחנך

כ"כ הרמב"ם (פ"ח ה"ד) ומקור דבריו מהגמרא חולין (קכז:).

זר זהב סביב

י"א שדווקא כשהפירות התייבשו אך האילן לח, חייב, אבל אם יבש גם גוף האילן באופן שאין גזעו מחליף, התולש ממנו פטור. ויש חולקים ומחייבים בכל אופן. אבל בעשבים יבשים לכל הדעות אסור מדרבנן בלבד, חוץ מהתולש עשבים מקרקע שלו שחייב משום חורש, משום שבתלישת העשבים מייפה הקרקע.

דעת המקילים: רש"י (קנ:), תוספות (שם ד"ה במחובר) ורשב"א (חולין קכז: ד"ה בשלמא). והאליה רבה (סקט"ז) פירש כן גם בדעת הרמב"ם, וציין להם הביה"ל (ד"ה חיב). דעת המחמירים מובאת בנשמת אדם (ח"ב כלל יב אות ב) כפי שביאר ברמב"ם (פ"ח ה"ד)[14] המובא בשו"ע, ופסק כמותו להלכה, והביאו המ"ב (סקנ"ו).

מה שכתבנו שבעשבים כולי עלמא מודו שאסור מדרבנן בלבד, כ"כ המג"א (סקי"ד) והביאו המ"ב (סקנ"ז). ומה שכתבנו שבקרקע שלו חייב בלאו הכי משום חורש, כך מבואר בגמרא (קג.), וציין זאת הביה"ל (ד"ה חיב).

14 יש להעיר על זה, דגבי כלאיים יש סוברים (השגות הראב"ד כלאים פ"ה הט"ז, רמב"ם פיהמ"ש כלאים פ"ז מ"ב) שביבש גמור אין איסור כלאים. ולכאורה זה סותר למובא כאן. וצ"ל שבכלאים הקפידא היא אחר מראית העין, מה שאין כן שבת, כל שמחובר לקרקע נחשב תלישה. וצ"ע.